

אמר שלשה ימים.

א-ז - ואחד אמר, שבעה ימים, ואמרי לה, והיו שאמרו שלשים יום. (1)

והגמרא מביאה פירוש אחר:

תנו רבנן בכרייתא: "וכבוד עשו לו במותו" זה חזקיה מלך יהודה, (2) שיצאו לפניו [לפני

מיטתו] שלשים וששה אלף איש שהיו חלוצי כתף גלויי כתף, שקרעו בגדיהם עד שנראו כתפיהם, (3) זהו הכבוד שעשו לו, דברי רבי יהודה.

אמר לו רבי נחמיה מה גדולה יש בזה? והלא לפני אחאב מלך ישראל גם עשו כן! (4)

2. "לישנא דש"ס הוא, ולא לאשמועינן דזהו חזקיה, דהאי קרא בחזקיה כתיב. אלא אגב אורחיה דמפרש "מאי כבוד עשו לו במותו נקיט ואמר הכי". [רש"י].

3. רש"י. ו"רבנו חננאל" כתב "כך שמענו שמוציא יד אחד מבית הצואר שלא ממקום הקרע כדי שיהא הקרע ברור ונמצא הכתף חלוק מן החלוק".

ועניין זה שהלכו חלוצי כתף הוא רק לפני המיטה ולא אחר הקבורה [רמב"ם פ"ח ה"ג מהל' אבלות ובכס"מ שם].

4. לא מוזכר בפירוש שספרו לאחאב אלא שבזכריה [יב יא] נאמר: "ביום ההוא יגדל המספד בירושלים כמספד הדרימון" וגו' ודרשו חז"ל שהפסוק מדבר על הריגת משיח בן יוסף, והגמרא במגילה [ג א] מבארת שהכוונה "כמספד הדרימון", כמו שתירגם יונתן: "כמספד אחאב בר עמרי דקטיל יתיה הדרימון". הרי שהיה לאחאב מספד גדול. ומוסיפים התוס', שאחאב נהרג במלחמה שהיו שם עם רב וכולן ספרו עליו. ואף שלא כתוב שיצאו חלוצי כתף, מכל מקום כל ענינו הוא כמו במספד גדול.

ובעיון יעקב פירש, שודאי גמירי ליה לש"ס שכך היה הדרך לעשות לפני מלכים. ומה שנקט "לפני אחאב", לומר, שהוא היה הגרוע שבמלכים, ואם כן, מאי רבותא שעשו כן

[כמבואר ברכות יח א]. ואולם יש ראשונים שפירשו שמדובר אף בתוך ארבע אמות דכיון דהוא לכבודו מותר.

וראה בשיטמ"ק בשם ר"י מגאש שהכבוד לחכם שהושיבו ישיבה על קברו הוא, כיון שהיתה לו ישיבה בחייו ומתכוונים עכשיו בני ישיבתו לכבדו ולישב לפניו כדרך שהיו יושבין לפניו בחייו ולומר שמועות מפיו בד"ת שלמדו ממנו, שכבוד גדול יש לו בכך. וראה עוד שם.

וראה עוד במהר"ל שמבאר נמי שהישיבה על קברו הוא כאילו המת גם כן בישיבה עמהם, ובזה מבאר את השיטות. שהמאן דאמר הסובר שהושיבו ישיבה עד ג' ימים, סובר שעד שלשה ימים גופו קיים, אבל אחר כך, אין גופו קיים, וכיצד יחשב שיושב עמהם ואין גופו קיים, ולמ"ד עד שבעה כי אף שאין גופו קיים מ"מ נפשו שם, ולמ"ד שלושים כי עד שלושים כאילו היה עדיין נמצא כי צורת צלמו הוא לפני האדם ראה שם באורך.

והמהרש"א כתב שאפשר שהושיבו ישיבה שם לספר בכבודו ולהספידו. ממילא אין איסור אף בתוך ד"א.

1. "מאן דאמר ג' ימים הושיבו שם ישיבה, משום דעיקר אבילות ג' ימים הוי, שיש כמה דברים שאבל אסור בהן בתוך ג' ומותר לאחר ג'. והיינו טעמא דמאן דאמר ז'. וכן מאן דאמר ל', מפני חומרות שיש באלו הזמנים [נמוקי יוסף, וראה נמי במהרש"א].

והגמרא מביאה תירוץ נוסף:

אמר רבה בר בר חנה: הוה אזילנא בהדיה דרבי יוחנן למשאל שמעתא, נתלוותי לרבי יוחנן כדי לשאלו דבר הלכה. כי הוה עייל, כאשר נכנס רבי יוחנן לבית הכסא, ויצא ממנו, וחוה בעינא מיניה מילתא, ושאלתיו את השאלה, (6) לא פשיט לך, לא היה פושט את השאלה עד דמשי ידיה, ומנח תפילין, עד שנטל את ידיו, והניח את התפילין שחלצם בהכנסו לבית הכסא, ומברך על התפילין, (7) והדר, אמר לך, רק אחר כך אמר לנו: היום מניחים ספר תורה על מיטתו של אדם גדול, ואפילו "קיים" זה מה שכתוב בזה "אמרינן, אולם "לימד", שלימד זה הנפטר לאחרים את מה שכתוב בזה, לא אמרינן. ורק אצל חזקיהו עשו כן. (8)

שואלת הגמרא: וכי "לימד" עדיף מ"קיים"? והאמר מר בברייתא: גדול לימוד תורה שחלימוד מביא לידי מעשה. וכיון שחשיבות הלימוד הוא בכך שמביא לידי מעשה, הרי

אלא, הכבוד המיוחד אשר עשו לחזקיהו הוא, שהניחו ספר תורה על מיטתו, ואמרו: קיים זה הנפטר מה שכתוב בזה ספר התורה!

שואלת הגמרא: והאידנא (5) נמי עבדינן הכי?! הרי אף עתה עושין כן לגדולי ישראל, ומה הגדולה שעשו כן לחזקיהו?

משיבה הגמרא: אפוקי מפקינן, אמנם להוציא ספר תורה מוציאים גם לשאר גדולי ישראל, אבל אנוחי לא מנחינן, להניח את ספר התורה על מיטתם לא מניחים, ורק אצל חזקיהו עשו כן.

ותירוץ נוסף: ואי בעית אימא, ואם תרצה תאמר עוד ליישב: אנוחי נמי מנחינן, אמנם מוציאים ספר תורה ואף מניחים על גבי מיטת שאר גדולי ישראל, אבל "קיים" זה מה שכתוב בזה "לא אמרינן, ורק אצל חזקיהו עשו כן.

לחזקיהו.

5. הרש"ש גורס "והא האידנא".

6. לא מבואר איזה שאלה שאלו, ובפשטות יש לומר ששאלו שאלה זו, וכך משמע במהר"ם. ומלשון הגמרא משמע כאילו מדובר בדבר כללי, שכל פעם כשנכנס לבית הכסא לא היה עונה לו, אך רש"י פירש דהוי "זימנא חדא".

ואולם הריטב"א בקידושין וכן הנמו"י פירשו שרבי יוחנן מעצמו אמר להם "קיים וכו'" כדי ליישב למה הניח תפילין לפני שענה על שאלתם, ומפרשים שלחזקיהו אמרו רק קיים ולא לימד, אף שחזקיהו גם לימד, ומשמע שקיים חשוב יותר וכו'.

וראה עוד בתוס' בשם ה"שאלתות", ושם בהערות.

7. בסוכה מו א מובא מעשה דומה שהיה עם רבא "ונפיק ומשי ידיה ומנח תפילין ומברך" ושם מבואר שהכוונה לברכה על התפילין, ועפי"ז פירש היעב"ץ גם כאן כן. וראה במנחת יהודה שכתב, כי אפשר שהכוונה כאן לברכת "אשר יצר".

8. והטעם שעשו כן רק לחזקיהו כתב רש"י "והאידנא לא משום כבודו דחזקיהו" וראה באילת השחר המדייק מזהשדגם היום יש מדרגת "לימד" אלא רק מפני כבודו של חזקיהו אין לומר.

משמע שמעשה עדיף, (9) ואם כן "קיים" חשוב על פני "לימד", ומה רבותא שלא אמרו כן אלא לחזקיהו?

משיבה הגמרא: לא קשיא. הא מה שמשמע שמעשה עדיף מלימוד, היינו למיגמר שלומד לעצמו. אבל הא, מה שמשמע מדברי רבי יוחנן ש"לימד" חשוב על פני מעשה, היינו לאגמורי ללמד לאחרים.

ועתה מפרשת הגמרא את הפסוק שהוזכר בתחילת הפרק: (10)

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: מאי דכתיב זה שאמר הכתוב [ישעיה לב]: "אשריכם זורעי על כל מים, משלחי

רגל השור והחמור", כך הוא פירושו: כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים, זוכה לנחלת שני שבטים.

הגמרא מפרשת היכן נרמז זה בפסוק, ומהי נחלת שני שבטים:

שנאמר "אשריכם זורעי על כל מים", ואין "זריעה" אלא עשיית צדקה, שהרי נאמר [הושע י']: "זרעו לכם לצדקה, וקצרו לפי חסד". ואין "מים" אלא תורה, שהרי נאמר [ישעיה נה] "הוי כל צמא לכו למים". (11) ומכאן ש"זורעי על כל מים" הם רמז לעוסקים בתורה ובגמילות חסדים, שזוכה לנחלת שני שבטים, כלומר, זוכה לכילה [אפריון] והיינו שזוכה לבנים. (12) כיוסף

שם מקומו, אלא שלא רצה להפסיק שם בדברי אגדה, לכך נטר ליה עד סוף הפרק דאיירי נמי במילי דאגדתא [תורת חיים].
[ואפשר לומר עוד, שהשייכות לכאן הוא כי פסוק זה נאמר על דורו של חזקיהו, ראה שם במלבי"ם, ובפסוק יז באבן עזרא].

11. "הוי" לשון קריאה לאומות העולם לעתיד לבא למי שירצה ללמוד תורה [ראה שם במפרשים]. "והמים משל לתורה ולחכמה, כשם שאי אפשר לעולם בלא מים כך אי אפשר לעולם בלא חכמה, וכמו שהצמא מתאוה למים כך הנפש החכמה מתאוה לתורה ולחכמה" [רד"ק שם].

12. הקרויים מיטה כמש"כ "מיטתו של יעקב". מהרש"א. וראה שם עוד: ודרש פורת מלשון הושיבה באפריון וכו' שהוא מיטה לכולם חתנים, ואפשר שהוא "מלשון פוריא וכו'" מהרש"א. "ואמר שזכה לכילה, ומצינו בבניו שהיו מרובין באוכלוסין בזכות גמ"ח וצדקה

9. רש"י. והתוס' הקשו על רש"י, שבקידושין מ מבואר שמשום סיבה זו נמנו כולם שתלמוד גדול ממעשה. ולכן פירשו התוס' שכוונת השאלה שאם תלמוד מביא לידי מעשה, ממילא כשאומרים קיים שמעינן ממילא נמי שלמד וזה הביאו לידי המעשה. והגמרא מתרצת שיש חילוק בין למד ללימד, שלימד חשוב יותר וזה לא ידעינן מקיים. והתוס' מביאים דרך נוספת של ה"שאלות". וראה שם ומש"כ בהערות בביאור השיטות.

ובדעת רש"י יש ראשונים שיישבו שמה שכתב שם שגדול תלמוד היינו באחד שעדיין לא למד, שעדיף שילמד על פני מעשה. אבל לאחר שלמד ויודע, המעשה חשוב יותר. ראה כן בתוס' קידושין שם ובתוס' רבנו פרץ ובשיטמ"ק בשם רבנו ישעיה, והרחבנו בהערות בחברותא על התוס'. וראה עוד בהלכות ת"ת לגר"ז פ"ד ה"ב.

10. לעיל ב ב גבי הא דקתני ושלח זה הרגל וכו', ושם היה לו לסדר דברי רבי יוחנן אלו, כי

פירוש אחר בנחלת שני השבטים:

אית דאמרי, יש שאמרו שהכוונה היא לכך שאויביו נופלין לפניו כיוסף, דכתיב בו [דברים לג] "בהם עמים ינחה יחדיו אפסו ארץ". וזוכה לבינה, כיששכר, דכתיב [דברי הימים א יב]: "ומבני יששכר יודעי בינה לעיתים לדעת מה יעשה ישראל".

הקרוי "שור"⁽¹³⁾ דכתיב [בראשית מט] "בן פורת יוסף, בנות צעדה עלי שור", וזוכה לנחלת יששכר הקרוי "חמור", שהיא עשירות, דכתיב [שם] "יששכר חמור גרם" ומתרגם אונקלוס: "יששכר עתיר בנכסין" [עשיר בנכסים].⁽¹⁴⁾

הדרן עלך פרק ארבעה אבות

וראה עוד בעץ יוסף שפירש "כילה" מלשון נכספה וגם כלתה נפשי, שהכל מתאווין לו מחמת חינו וזה הפירוש בפסוק בן פורת וכו' כפי שפירש שם רש"י "חינו נטוי על העין הרואה אותו". והיינו שיזכה לחינו של יוסף.

13. כמו שאמר הכתוב [דברים לג] "בכור שורו הדר לו" [רש"י].

14. וכך דורשים זאת מהפסוק "אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור", היינו שהעוסקים בתורה וגמ"ח הנמשלים לזורעים על מים, רגליהם שולחו לקבל נחלה כנחלתם של השבטים יוסף ויששכר המשולים לשור וחמור [רש"י].

שעשה עם אחיו במצריים וזן ופרנס אותן עד שפרו ורבו במאד". [וראה בעיון יעקב המדייק מ"כל העוסק" שהכוונה אף שאינו עושה גמ"ח בממון עצמו כיוסף שזן ופרנס מאוצרות פרעה מ"מ זוכה וכו']. וראה עוד בתוס' תלמיד ר"ת שפירש ש"הדר" משמע לשון כילה.

ובשיטמ"ק מביא מהראב"ד שפירש, שזוכה לנחלת שניהם, "ובנחלת שניהם הייתה ברכה יותר מכולם. כיוסף כתיב "בן פורת יוסף בן פורת עלי עין", שהיתה ארץ מעינות וארץ תבואה ופרדסאות, וכן כתיב כאן "פורת", מלשון פארות. וביששכר כתיב "וירא מנוחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה", והוא כלל לכל נעימות הארץ".

פרק כיצד הרגל

מתניתין:

הילוכה, ולשברם.

וכמו כן, הבהמה מועדת להלך כדרכה, ולשבר כלים אגב הילוכה, באמצעות גופה או באמצעות משא שעליה. (2) ואם הזיקה ברשות הניזק, משלמים בעליה נזק שלם. אבל אם הזיקה ברשות הרבים, פטור. (3)

היתה מבעטת ברגלה, והזיקה, הרי כיון שאין דרכה של בהמה לבעוט ולהזיק, ואילו בהמה זאת עשתה כן מתוך כוונה להזיק, (4) אין זו תולדה של "רגל", אלא תולדת "קרן", ומשלם בעל הבהמה רק חצי נזק, כדין "קרן" תמה. (5)

המשנה הראשונה באה לבאר את מה ששינו בפרק ראשון, שהרגל "מועדת" מתחילתה, והיינו, שאין בה צד של "תמות" לשלם רק חצי נזק, אלא מיד בהיזק הראשון שעשתה בהמתו של אדם ברגלה, חייב בעליה לשלם לניזק נזק שלם.

ביצד הרגל מועדת? דהיינו, ה"רגל", ששינו במשנה לעיל [ט ב] (1) שהיא מועדת, ומשלם בעליה נזק שלם, לאיזה היזק היא מועדת?

לשבר בדרך הילוכה, לדרוס על כלים בדרך

הוא, וכך שואלת המשנה: כיצד הרגל מועדת לשבר דרך הילוכה? ומשיבה: הבהמה מועדת להלך כדרכה, ולשבר. כלומר, רק נזק שנעשה תוך כדי שהלכה הבהמה כדרכה, זהו רגל. והרשב"א מקיים את פירוש רש"י. ועל קושית התוס' כתב, שרישא, אף על גב שלא חידשה דבר, בכל זאת, דרכו של התנא לפתוח בדבר אחד פשוט, כדי לסדר אחריו דבר שהוא חידוש. ולכן כאן התחיל התנא במה שכבר נתפרש לעיל, כדי להמשיך לסדר ולפרש התולדות.

3. כמבואר לעיל ג ב.

4. ראה רש"י כאן, ולעיל ב ב בד"ה בעיטה ומה שכתבנו שם בהערות.

5. ואגב שמזכיר דין הצרורות המשלם חצי נזק, הזכיר גם את המבעטת, שגם היא, דינה לשלם

1. כך פירשו התוס'. ואף שהמשנה לעיל פותחת ראשונה ב"שן" ולאחריה "רגל", כתבו התוס', ששן ורגל חשובים כאחד, לפי שדינם שווה, ולפיכך פתח כאן התנא ברגל כיון שבה סיים במשנה לעיל. וראה בהערות בחברותא על התוס' מה שהבאנו עוד.

2. הגמרא שואלת לשם מה המשנה חוזרת על הדברים, ומפרשת שתחילת המשנה "הרגל מועדת" הכונה היא ל"אב" הנוזקין של רגל, באופן שהבהמה מזיקה באמצעות דריסה ברגלה, ואילו ההמשך "הבהמה מועדת", הכונה היא ל"תולדות" של רגל, באופן שהבהמה מזיקה באמצעות גופה או באמצעות שיערה, וכדומה.

ופירשנו את המשנה לפי רש"י. ואולם התוס' הקשו, הרי כבר במשנה לעיל מבואר שהרגל מועדת לשבור בדרך הילוכה, ואם כן, מה מוסיפה המשנה במה שהשיבה "לשבר דרך הילוכה"? ולכן פירשו התוס', שהכל ענין אחד

נזק שלם, כדין כל נזקי "רגל", ועל הכלי האחרון משלם בעל הבהמה רק חצי נזק, כדין צרורות.⁽⁶⁾

אף התרנגולין וכן שאר העופות, מועדין להלך כדרכן, ולשבר. כלומר, אף הם מועדים הם מתחילתם להזיק נזקי רגל.⁽⁷⁾

היה דליל [חבל או חוט⁽⁸⁾] קשור ברגליו של תרנגול, וזרקו על הכלי,⁽⁹⁾ ושברו,⁽¹⁰⁾ או תרנגול שהיה מהרס [מרקד], והתיז צרורות, ומשבר [והצרורות שברו] את הכלים, משלם בעל התרנגול חצי נזק, כדין צרורות.

גמרא:

שינונו במשנה: כיצד הרגל מועדת לשבר ז-ב
בדרך הילוכה הבהמה מועדת להלך כדרכה

או שהיו צרורות [אבנים קטנות] מנתזין מתחת רגליה, בדרך הליכתה, ושברה את הכלים, הרי למרות שנוק זה הינו תולדה ד"רגל", שכן הוא נעשה דרך הילוכה, ודרכה שתזיק בכך, מכל מקום, הלכה למשה מסיני היא, שנוק הנעשה על ידי התזת "צרורות" [שהוא נעשה רק מכוחה, ולא בגופה], אין בעל הבהמה משלם לניזק אלא חצי נזק. ואין החיוב אלא אם הזיקה ברשות הניזק, כדין "רגל". אבל אם היתה "מבעטת", שתולדה של "קרן" היא, הרי חייבים עליה אף ברשות הרבים, כדין "קרן".

דרסה על הכלי בדרך הילוכה בתוך רשות הניזק, ושברתו, ונפל הכלי השבור על כלי אחר, ושברו, ונמצא שהכלי הראשון נשבר בדריסת רגלה, והכלי השני נשבר רק על ידי ה"צרורות" שניתזו מהכלי הראשון, הרי על הכלי הראשון ששברה משלם בעל הבהמה

חצי נזק. תוס'.

6. המשנה באה להשמיענו, כי למרות שדרסה בחזק עד שניתזו השבר על כלי אחר ושברו, אין אומרים ששינתה מדרכה ומן הסתם להזיק נתכוונה, אלא אין זה שינוי, ונזקי רגל הם. תוס'.
ויש מפרשים, שהמשנה באה להשמיענו שיש לפעמים חיוב של נזק וחצי נזק על מעשה אחד. נמוקי יוסף. ויש שכתב, שכאן, משום צרורות נקטה המשנה, ומונה התנא את כל הצרורות של צרורות. הרשב"א.

7. המשנה באה להשמיענו שלא נחשוב שאינם מכבידים כלל, ואין דרך כלים להישבר מחמת הליכתם, והוי משונה, קא משמע לן דאורחיהו בהכי. תוס' תלמיד ר"ת. וראה כן בשיטמ"ק.

8. ראה כן בערוך. ורש"י כתב, שכל דבר

הנקשר ברגל התרנגול קרי "דליל". ויש הגורסים: היה "דלי" קשור ברגליו.

9. וכתב הב"ח סימן ש"צ, שמדובר באופן שנתלש הדליל מרגל התרנגול כשזרקו. אמנם, בנמוקי יוסף משמע שאפילו לא נתלש. וראה עוד בחזון איש ובדרכי דוד בהגדרת החילוק בין צרורות ובין עגלה מושכת בקרון.

10. כך מפרש רש"י. וכך פירשו ראשונים נוספים. ומוסיף הרא"ש: אבל אם הזיק התרנגול בדליל דרך הילוכו, משלם נזק שלם, שדבר המחובר לגופו כגופו דמי, כמו עגלה המושכת בקרון [לקמן בע"ב]. וכן כתב רבנו פרץ. אבל הראב"ד פירש שאינו דומה לעגלה המושכת בקרון, כיון שמשונה הוא. ולפי זה, תשלום חצי הנזק הוא מטעם קרן, ויהיה חייב אף ברה"ר.